

LIETUVOS STATUTAS: XVI AMŽIAUS TEISINĖS IR POLITINĖS KULTŪROS SĄVEIKOS

Jūratė Kiaupienė

Vilnius

Lietuvos Statutui skirta didžiulė istoriografija nuolat pasipildo naujais tyrimais, ši problema svarstoma, apie ją diskutuojama įvairiais aspektais. Bet, kaip matyti iš šiai problemai skirtų konferencijų dalyvių pranešimų ir publikacijų, dar yra vietos naujoms išvalgomis ir interpretacijoms, tebejučiamas jų poreikis. Viena jų – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinės ir politinės kultūrų sąveikos liudijimai Lietuvos Statutuose.

Teisinės ir politinės kultūros sąsajų ankstyvųjų Naujųjų laikų pradžioje būta įvairių. Neabejotinai ryškiausias, turintis išliekamąją vertę tokių sąsajų rezultatas – XVI a. parengtos ir įsigaliojusios trys Lietuvos Statuto redakcijos (1529, 1566, 1588), tapusios neatsiejama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimo dalimi iki pat valstybės egzistavimo pabaigos.

Visuomenės politinio gyvenimo XVI a. atmosferos poveikio teisinės minties formavimuisi, teisėkūrai, Lietuvos Statuto kūrėjams problema nėra nauja tyrimų tema. Tačiau politinė kultūra šiuose tyrimuose dažniausiai pristatoma kaip šių procesų visuomeninis politinis fonas, kuris pasitelkiamas apibūdinant dėmesio centre esančią teisinę kultūrą¹. Svarbius teisinės ir politinės kultūrų sąveikos problemos aspektus, prie kurių aptarimo dar grįšime, yra pabrėžę Ivanas Lappo ir Juliuszas Bardachas².

¹ Lietuvos Statutą tirianti istoriografija yra didžiulė. Su šio straipsnio tyrimo temą atliepiančiomis naujausiomis išvalgomis galima susipažinti: Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha / Sudarė I. Valikonytė ir L. Steponavičienė. Vilnius, 2005 (toliau – Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha); *Petrauskas R.* LDK bajoriško seimo susiformavimas Vidurio Rytų Europos luominių susirinkimų kontekste // *Parlamentarizmo genezė Europoje ir Lietuvos atvejis. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga.* Vilnius: Parlamentinio bendradarbiavimo centras, 2008, p. 5–15; *Zakrzewski A. B.* Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.). Prawo – ustrój – społeczeństwo. Warszawa, 2013 (toliau – *Zakrzewski A. B.* Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.)). Ten pat teikiama ir išsami Lietuvos Statutų tyrimų bibliografija.

² *Lappo J.* 1588 metų Lietuvos Statutas. T. I: Tyrinėjimas, pirmoji dalis / И. И. Лаппо. Литовский Статут 1588 года. Т. I: Изследование, часть первая. Kaunas, 1934 (toliau – *Lappo J.* 1588 metų Lietuvos Statutas. T. I: Tyrinėjimas, pirmoji dalis); *Bardach J.* Statuty Litewskie w ich kręgu prawnokulturowym // *idem.* O dawnej i niedawnej Litwie. Poznań, 1988 (toliau – *Bardach J.* Statuty Litewskie w ich kręgu prawnokulturowym), s. 9–71.

Šio straipsnio tikslas yra pažvelgti į problemą iš kitos pusės – parodyti ankstyvųjų Naujųjų laikų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bendruomenės XVI a. politinės kultūros raidos būdinguosius bruožus, kurie nulėmė Lietuvos Statutuose išdėstytos politinės teisės savitumus, taip pat atskleisti teisinės ir politinės kultūrų sąveikas, kuriose slypi nemenka dalis atsakymų į XVI a. Lietuvos valstybės, visuomenės ir teisės tyrinėtojų rūpimus klausimus. Teisės ir politinės kultūros sąveikų temą suformuluoti ir atskleisti padėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės kultūros tyrimai³.

Aktyvus naujos teisės kūrimo ir politinės kultūros sąveikos laikotarpis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje prasidėjo XV ir XVI a. sankirtoje. 1492 m. mirusio Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio siūlymu Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostai buvo padalyti dviem valdovo sūnums. Lenkijos karaliumi buvo išrinktas Jonas Albrechtas, o Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu 1492 m. liepos 20 d. paskelbtas jo brolis Aleksandras. Šis sprendimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinio elito ir bendruomenės narių buvo sutiktas su pritarimu. Atgimė viltis turėti atskirą nuo Lenkijos Karalystės valdovą, reziduojantį Lietuvos valstybės sostinėje Vilniuje.

Su Aleksandro Jogailaičio valdymu teisės istorikai sieja ir idėją sukurti Pirmąją Lietuvos Statutą. Istoriografijoje nurodoma, kad pirmą kartą apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės sąvado parengimą viešai buvo paskelbta 1501 m. didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijoje Voluinės žemei, kurioje rašoma, kad privilegija nustatyta tvarka galios, kol Lietuvos Didžiai Kunigaikštystei bus suteiktas teisų kodeksas (statutas), kuriuo turės vadovautis visos didžiojo kunigaikščio tėvonijos žemės⁴.

Netrukus paaiškėjo, kad Lietuvos valdovas Aleksandras, dar būdamas tik Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, buvo aktyvus unijos su Lenkija atgaivinimo, dviejų valstybių sujungimo šalininkas. Į šį politinį procesą buvo įtraukti ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės tautos atstovai. Apie tai sužinome iš dokumentų, parodančių, kaip XVI a. pradžioje vyko unijos su Lenkijos Karalyste atgaivinimo procesas, kokie buvo jo rezultatai, taip pat koks buvo poveikis būsimajam Lietuvos teisės kodeksui.

³ Lietuvos mokslo tarybos finansuoto projekto „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės kultūros fenomenas ankstyvųjų Naujųjų laikų Europoje“ (VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-049) pagrindiniai rezultatai publikuoti: *Kiaupienė J.* Tarp Romos ir Bizantijos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės kultūros „aukso amžius“, XV a. pirmoji – XVII a. antroji pusė. Vilnius, 2016 (toliau – *Kiaupienė J.* Tarp Romos ir Bizantijos).

⁴ *Bardach J.* Statuty Litewskie w ich kręgu prawnokulturowym, s. 17; *Zakrzewski A. B.* Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.), s. 216.

1499 m. sausio 9 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras pavedė Žemaitijos vyskupui Martynui ir Trakų vaivadai Jonui Zaberezinskiui sudaryti naują unijos sutartį su Lenkijos Karalyste. Valdovo dokumentą patvirtino Lietuvos pareigūnai⁵. Šio dokumento liudytojais nurodyti 12 asmenų⁶. 1499 m. gegužės 6 d. susitarimą dėl unijos su Lietuvos valdovo įgaliotais asmenimis sudarė Lenkijos Tarybos atstovai⁷. Į šį dokumentą kaip transumptas buvo įrašytas Lenkijos šlėktų dokumentas, išduotas 1413 m. Horodlės suvažiavime⁸. Tą pačią 1499 m. gegužės dieną šią sutartį dalyvaujant minėtiems Lietuvos valdovo Aleksandro pasiuntiniams, patvirtino Lenkijos karalius Jonas Albrechtas⁹. 1499 m. liepos 24 d. Vilniuje Lietuvos Ponų Taryba patvirtino susitarimą su Lenkija dėl unijos, dokumente kaip transumptą įrašydami 1413 m. Horodlėje išduotą Lietuvos bajorų dokumentą¹⁰.

1501 m. birželio 17 d. mirus Lenkijos karaliui Jonui Albrechtui, politinė situacija Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėjo sparčiai keistis. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, tapęs realiu kandidatu į Lenkijos karaliaus sostą, dar kartą priminė esančią unijos su Lenkijos Karalyste atgaivinimo iniciatorių. Susijęs Lenkijos karaliaus rinkimus su derybomis dėl

⁵ Aleksander wielki książę litewski daje Marcinowi biskupowi żmudzkiemu i Janowi Zabrzezińskiemu kasztelanowi i wojewodzie trockiemu oraz marszałkowi litewskiemu do zawarcia unji z Koroną, Grodno, 9 stycznia 1499. Akta unii Polski z Litwą 1385–1791 / Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. Kraków, 1932 (toliau – Akta unii), nr 71, s. 119–120.

⁶ *Praesentibus ibidem reverendis, magnificis, generosis, strenui et nobilibus domino Alberto episcopo Vilnensi, Nicolao Radzywylowycz palatino Vilnensi et magno ducatus nostri Lithuaniae cancellario, Alexandro Iuryowycz castellano Vilnensi et capitaneo Grodnensi, Stanislawo Ianowycz capitaneo Samagithiae, Georgio Pacowycz capitaneo Poloczensi, Gregorio Oszczykowycz curiae nostrae marschalco, Nicolao Mykolayowycz subpincerna nostro et Byelensi tenutario, Iacobo Dowyoynowicz capitaneo Drohicziensi, Stanislawo Kyszka Lidensi, Alberto Kuczikowycz Volkoviensi, Bartholomeo Thaborowycz Dubyngensi et Iohanne Pyotrowycz Markoviensi tenutariis et marschalcis nostris.* Akta unii, p. 120.

⁷ Panowie rady polskie zawierają układ z posłami sejmu litewskiego, transumując dokument, wydany 2 października 1413 r. przez szlachtę polską w Horodle, Kraków, 6 maja 1499 r. Akta unii, nr 73, s. 121–122.

⁸ Plačiau apie 1413 m. Lenkijos ir Lietuvos suvažiavimą ir jame paskelbtus dokumentus: 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumenty i studija) / Sudarė / Pod redakcją: J. Kiaupienė, L. Korczak. Parengė / Opracowali: J. Kiaupienė, J. Korczak, P. Rabiej, E. Rimša, J. Wroniszewski. Vilnius / Kraków, 2013 (toliau – 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumenty i studija)).

⁹ Jan Olbracht król polski zatwierdza układ, zawarty między Litwą i Koroną przez panów rady polskie i pełnomocników litewskich, Kraków, 6 maja 1499 r. Akta unii, nr 74, s. 123–124.

¹⁰ Panowie rady litewskie, zatwierdzając układ z Koroną, transumując dokument, wydany 2 października 1413 r. przez bojarów litewskich w Horodle, w Wilnie, 24 lipca 1499 r. Akta unii, nr 76, s. 126–130.

unijos, Aleksandras 1501 m. rugpjūčio 27 d. paskyrė penkis savo įgaliotinius pasiuntinius dalyvauti karaliaus rinkimuose ir tikėtinose derybose dėl unijos¹¹. Dokumente įvardytos ir paskirtųjų pasiuntinių personalijos¹². 1501 m. rugsėjo 9 d. Aleksandro pasiuntiniams įgaliojimus dalyvauti Lenkijos karaliaus rinkimuose ir galbūt įvyksiančiose derybose dėl unijos suteikė ir 22 Lietuvos Ponų Tarybos atstovai¹³.

1501 m. spalio 4 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras buvo išrinktas ir Lenkijos karaliumi. Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vėl buvo sujungtos personaline unija ir bendro valdovo valdžia. Dieną anksčiau, 1501 m. spalio 3 d., Aleksandro, dar kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio, pasiuntiniai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo atstovai pritarė unijos su Lenkijos Karalyste atnaujinimui¹⁴. 1501 m. spalio 23 d. Aleksandras, kaip Lietuvos didysis kunigaikštis, patvirtino savo ir Lietuvos seimo pasiuntinių susitarimą su Lenkijos Karūnos atstovais dėl unijos atnaujinimo¹⁵. 1501 m. spalio 30 d. Aleksandras, Lietuvos didysis kunigaikštis, išrinktasis Lenkijos karalius,

¹¹ Aleksander wielki książę litewski daje pełnomocnictwo pięciu posłom swoim do udziału w elekcji króla polskiego i do ewentualnych pertraktacyj o unję z Polską, Grodno, 27 sierpnia 1501 r. Akta unii, nr 77, s. 130–131.

¹² *Notum facimus per praesentes, quod nos de personis reverendi in Christo patris et magnificorum domini Alberti episcopi Vilnensis, Alexandri Iurijowicz castellani Vilnensis et capitanei Grodnenensis, Johannis de Zabrzezye palatini Troczensis et marsalci ducatus nostri, Nicolai Mykolayowycz subpincerae ducatus nostri et capitanei Byelensis, Petri Oleychnowicz magistri coquinae nostrae, dilectorum et fidelium consiliariorum nostrorum <...>*. Akta unii, nr 77, s. 131.

¹³ Panowie rady litewskiej dają pięciu posłom wielkiego księcia Aleksandra pełnomocnictwo do udziału w elekcji króla polskiego i do ewentualnych pertraktacyj o unję z Polską, Bielsk, 9 września 1501 r. Akta unii, nr 78, s. 131–134. Dokumente yra įgaliojimus suteikusių tarybų atstovų sąrašas: *Bartholomaeus Kyowiensis, Martinus Samogithiensis, Iohannes Luceoriensis Dei gratia episcopi. Nicolaus Radzywylowycz palatinus Vilnensis et cancellarius magni ducatus Lithuaniae, Stanislaus Ianowycz castellanus Troczensis et capitaneus Samogithiensis, Georgius Paczowycz, praelati et barones. Michael dux Hlynensis, marsalcus curiae nostrae, Iohannes Mykolayowycz marsalcus noster et tenutarius Vilkiensis, Ianussius Alexandrowycz incisor noster et tenutarius Slonimensis, Albertus Cuczyk, Stanislaus Zabrzezynsky marsalcus noster, Albertus Gastolthowycz, Bartossius Thaborowycz marsalcus noster, Albertus Cloczko marsalcus et magister curiae, Stanislaus Pyethkowycz capitaneus Bresthensis, Georgius Hylmycz marsalcus et tenutarius Lydensis, Petrus Hlebowycz capitaneus Nowogrodienensis, Iacobus Dowoynowicz, Iohannes Stheczko capitaneus Drohiciensis, Nyemyra capitaneus Myelnycziensis, Georgius Cosczyeyowycz, Georgius Dowoynowycz tenutarius Dolgosthiensis, dignitarii, officiales et proceres magni ducatus Lithuaniae*.

¹⁴ Posłowie Aleksandra wielkiego księcia litewskiego i sejmu litewskiego odnawiają umowy w sprawie unji z panami rady koronnymi, Piotrków na sejmie, 3 października 1501 r. Akta unii, nr 80, s. 138–142.

¹⁵ Aleksander wielki książę litewski zatwierdza umowę w sprawie unji, zawartę między posłami jęgo i sejmu litewskiego a panami rady koronnymi, Mielnik, 23 października 1501 r. Akta unii, nr 82, s. 142–146.

patvirtino, kad 27 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kunigaikščiai, ponai ir bajorai prisiekė laikytis su Lenkija sudarytos unijos ir išsipareigojo, kad šią uniją pripažins ir visa Lietuvos bajorija¹⁶. Taip Aleksandras teoriškai realizavo savo kaip valdovo siekį sujungti į vieną valstybę dinastijos valdomas Lenkijos Karalystę, Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir Karališkąją Prūsiją.

Kita vertus, 1499–1501 m. dokumentai liudija, kad šią valdovo Aleksandro unijos atnaujinimo idėją rėmė tik nedidelė grupė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės tautos atstovų. Valdovo įgaliotų derėtis su Lenkijos politikais dėl unijos pasiuntinių vardiniuose sąrašuose matome apie 30 asmenų vardus. Kai kurie jų kartojasi įvairiuose dokumentuose. Tai leidžia daryti išvadą, kad tik atskiri Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės tautos atstovai aktyviai rėmė valdovo Aleksandro iniciatyvą atnaujinti uniją su Lenkijos Karalyste. Istoriografijoje šie Lietuvos seimo atstovai, unijos atnaujinimo proceso dalyviai, siejami su valdovui Aleksandru artima dvaro aplinka. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo dauguma nepritarė naujos unijos su Lenkijos Karalyste sąlygoms, kurios būtų pažeidusios nepriklausomos Lietuvos valstybės statusą.

Unijos atgaivinimo istorijoje sėkmė Aleksandrą greitai apleido. Lietuvos politinė bendruomenė neskubėjo priimti sprendimo, patvirtinančio 1501 m. Melniko unijos aktą, skelbusį, kad Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė „susijungia į vieną nedalomą kūną“. Svarstymai truko iki 1505 m., bet ir tų metų Bresto seimas, kuriame dalyvavo Lenkijos Karalystei atstovavęs kancleris Janas Łaskis, turėjęs Aleksandro įgaliojimus raginti Lietuvą patvirtinti uniją, tokio sprendimo nepriėmė ir 1501 m. Melniko aktas neįgavo teisinės galios¹⁷. Tad

¹⁶ Aleksander wielki książę litewski, wybrany król polski, zaświadcza, iż dwudziestu siedmiu książąt, panów i szlachty W. Ks. Litewskiego przyrzekło dotrzymać unji, zawartej z Polską, i przyjęło na siebie zobowiązanie, iż uzna ją ogół szlachty, Mielnik, 30 października 1501 r. Akta unii, nr 83, s. 147–149. Dokumenty išvardyti asmenys, prisiekę unijai: *Georgius Pacowycz, dux Johannes Glinski marschalcus curiae nostrae, tenutarius in Maiori Merecz et in Vczana, Johannes Mikolayowycz marschalcus noster et tenutarius Vilkiensis, Gerogius Hylynycz marschalcus noster et tenutarius Lydensis, Stanislaus Zabrzezenski marschalcus noster, Albertus Gastolthowycz, dux Georgius Alexandrowycz, Barthossius Thaborowycz marschalcus noster et tenutarius Moyschegoliensis, Alexander Choczkwowycz tenutarius Puniensis, Johannes Zabrzezenski, Nicolaus Niemyerowicz, Georgius Niemyerowicz, dux Johannes Leonis marschalcus et vexillifer magni ducatus Lythwanie, Johannes alias Vasil Bogdanowycz Chreptowycz venator et tenutarius in Onikszthi, dux Vasil Leonis subdapifer et tenutarius in Vasilyszki, Martinus Bogdanowycz Chrepthowycz magister equorum curiae nostrae, Pheczko Januschewycz notarius et tenutarius in Skyerstbmemunow, dux Vasil Polubenski, dux Phedor Czethwertenski, dux Vasil Zilinski, Nyemira Myelniczensis, Johannes Steczko Drohyzcensis capitanei, Venceslaus Koszczewycz, Georgio Voyno claviger Brestensis, Ivachno Andrejowycz, Martinus Meleszkowycz, Petrus Fursowycz, Juchno Vorona et Voyna Fineleyewycz, dignitarii, officiales, duces, curienses, baiorones magni ducatus nostri Lythvaniae.*

¹⁷ Плаціау: Любавский М. Литовско-русский сеймъ. Опытъ по истории учреждения въ связи с внутреннимъ строемъ и внешнею жизнью государства. Москва, 1900, с. 142–450.

ar yra prasmės ieškoti atsakymo į klausimą, kaip 1501 m. Melniko unijos istorija susijusi su Lietuvos Statutu? Gal unijos problema ir teisėkūros procesas – dvi skirtingos problemos?

Situaciją vertinant iš politinės kultūros perspektyvos, sąsajų tikrai matyti. XVI a. pradžioje tapo aišku, kad unija yra pagrindinė Lietuvos valstybės ir politinės bendruomenės problema, kurią sprendžiant teks pasitelkti teisę. Taip pasielgę Lenkijos ir Lietuvos valdovas Aleksandras ir jam pritarė Lenkijos politinė bendruomenė, kuri toliau ieškojo būdų, kaip sudaryti atnaujintą uniją su Lietuva ir ją įteisinti. Pastangas vainikavo 1505 m. Radome sušaukto Lenkijos Karalystės Seimo priimti nutarimai. Aleksandras ir Lenkijos politinis elitas planavo, kad tai bus ne tik Lenkijos Karalystės, bet ir visų jo valdomų žemių – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Karališkosios Prūsijos, visuotinis seimas. Seimo uždavinys buvo baigti kurti Jogailaičių valdytas valstybes ir jas suvienijančią uniją. Tačiau tikslo ir vėl nepavyko pasiekti. Wacławas Uruszcakas pabrėžia, kad XVI a. pradžioje Lenkijos Karūnos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suvienijimas buvo nepasiekiamas tikslas. Padaryti tai trukdė egzistavę prieštaravimai, o svarbiausia – abi valstybės nebuvo pasiruošusios susijungti visiško lygiateisiškumo ir partnerystės pagrindais. Į Lenkijos seimą Radome 1505 m. gegužę atvykusią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės delegaciją sudarė tik Aleksandro šalininkai, kurie neturėjo Lietuvos seimo oficialių įgaliojimų svarstyti unijos klausimą, neturėjo jie ir Lietuvos pusės patvirtintų 1501 m. Melniko unijos dokumentų. Todėl unijos reikalas 1505 m. Radomo seime negalėjo net būti oficialiai svarstomas. Į Seimą atvykusi Prūsijos luomų atstovybė taip pat neturėjo jokių įgaliojimų svarstyti visą Karūną liečiančių klausimų¹⁸.

Teisės požiūriu 1505 m. Radomo seimas taip pat svarbus, nes jame buvo iniciuota parengti ir atspausdinti svarbiausių Lenkijos Karalystės įstatymų aktų ir kitų teisės šaltinių rinkinį. Karalius Aleksandras šiam sumanymui pritarė ir pavedė darbą atlikti artimiausiam savo patarėjui, Lenkijos Karūnos kancleriui Janui Łaskiui. 1506 m. buvo parengtas kodeksas lotynų kalba „Commune incliti regni Poloniae privilegium constitutionem et indultuum publicistis decretorum aprobatorumque“, kuris nuo XVI a., nors ir ne visai tiksliai, vadinamas Łaskio statutu. Lenkijos seime kodeksą patvirtino karalius Aleksandras, kodekso tekstai

¹⁸ *Uruszczak W.* Sejm walny w Radomiu w 1505 roku i jego konstytucja „Nihil novi“ // *Radomiansis Conventionis decreta Alexandri Regis / Konstytucje Wieczyste Sejmu Radomskiego 1505 roku / Opracowali W. Uruszczak, W. T. Kacperski, E. Orzechowska, A. Karabowicz, B. M. Kowalski*, 2005, s. XIV. Taip pat plačiau: *Uruszczak W.* „Sejm walny wszystkich państw naszych”. Sejm w Radomiu z 1505 roku i konstytucja „Nihil novi“ // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. T. LVII. 2005, z. 1, s. 11–25.

buvo atspausdinti. 1506 m. Ąaskio statutas tapo oficialiu Lenkijos rašytinės teisės kodeksu, jame įrašyti teisės aktai įgijo autentiškų tekstų reikšmę, juos paskelbus aktų tekstų nebebuvo galima keisti.

Kalbant apie sąsajas su būsimu Lietuvos Statutu, reikia atkreipti dėmesį, kad į Ąaskio statutą, greta Lenkijos vidaus gyvenimą reguliavusių teisinių normų, buvo įrašyti ir keturi Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės unijų aktų (1401 m., 1413 m., 1438 m. ir 1499 m.) tekstai. Jų įrašymas į Lenkijos Karalystės teisių kodeksą turėjo tikslą parodyti, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nuo XV a. pradžios teisiškai yra unijos ryšiais susieta su Lenkijos Karalyste. Maža to, pabrėžti, kad unijos aktai liudija XV a. įvykdytą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inkorporaciją į Lenkijos Karalystės sudėtį. Į Ąaskio statutą įrašytiems unijų su Lietuva dokumentams buvo suteiktas teisės aktų statusas ir vėlesnių Lenkijos Karalystės teisyne rengėjai privalėjo juos kartoti ir kartojo¹⁹.

Tai leidžia daryti prielaidą, kad 1506 m. Lenkijos Karalystės teisynas, greta vidinių Lietuvos valstybės ir visuomenės poreikių, tapo dar viena rimta paskata parengti Pirmąjį Lietuvos Statutą (1529 m.), kurio tekste nebūtų nuorodų į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės unijinius ryšius su Lenkijos Karalyste. Šio Statuto teksto lietuvių kalba rengėjai pabrėžia, kad glaudūs personalinės unijos su Lenkija ryšiai bei Karūnos nuolat dedamos pastangos padaryti tą sąjungą dar glaudesnę skatino būtinybę „įsigyti“ tokį įstatymų kodeksą, kuris juridškai garantuotų Lietuvos ir Lenkijos unijinių santykių lygiateisiškumą, o svarbiausia – įtvirtintų visišką Lietuvos valstybės savarankiškumą. Pirmojo Lietuvos Statuto išleidimas turėjo ne tik sukurti luominės santvarkos teisinę sistemą, ne tik integruoti visų konfesijų bei tautybių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriją, bet ir būti realus valstybinės savimonės pamatas²⁰.

Nuostata nenurodyti Lietuvos valdovų sudarytų unijų su Lenkijos Karalyste sutarčių buvo realizuota ir Antrajame (1566 m.) bei Trečiajame (1588 m.) Lietuvos Statutuose. Lietuvos Statuto rengėjai pasirinko kitą nei Lenkijos teisininkai politinės teisės dvasios perteikimo būdą. Politinė teisė Statutuose nebuvo išskirta į atskirą dalį. Skirtingai nuo ankstyvųjų Naujųjų laikų Lenkijos teisyne, Lietuvos Statutuose nėra jokių įžanginių istorinių tekstų, kuriuose būtų apibūdinti Lietuvos

¹⁹ Plačiau problema aptariama: *Kiaupienė J.* 1413 m. Horodlės dokumentų „gyvenimai“ / Istnienie i funkcjonowanie dokumentów Horodelskich z 1413 r. // 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumenty i studia), s. 264–276, 299–312.

²⁰ Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.) / Parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius. Vilnius, 2001, p. 39. Ten pat paskelbtas ir Pirmojo Lietuvos Statuto teksto vertimas į lietuvių kalbą, p. 123–259, ir teksto komentarai, p. 261–374.

Didžiąją Kunigaikštystę su Lenkijos Karalyste praeityje sieję ir tebesiejantys Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos valdovų užmegzti unijos ryšiai, neįrašytas nė vienas tokius ryšius liudijantis dokumentas ar jo santrauka. Šį faktą istorikai gerai žino. Mintį, kad personalinė unija su Lenkijos Karalyste, Karūnos politikų nuolat kartotas siekis stiprinti unijinius ryšius buvo svarbus veiksnys, paskatinęs kodifikuoti Lietuvos teisę, yra suformulavęs J. Bardachas. Teisės istorikas pabrėžė, kad tokioje situacijoje valdančiajam Kunigaikštystės elitui rūpėjo su-tvirtinti savąją politinę-valstybinę tapatybę. Pirmasis Lietuvos Statutas ne tik kodifikavo teisminę teisę, jis tapo valstybės savarankiškumą įtvirtinusių įstatymų sąvadu²¹.

1529 m. Lietuvos Statuto tekstas rankraštiniais nuorašais, dar dažniau jų fragmentais pasiekė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje veikusių teismus. Teisės istorikai nurodo, kad Statutas palaipsniui išstūmė iš apyvartos teismuose naudotas sritines privilegijas. Tačiau bendravalstybinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės privilegijos niekada nenustojo teisinės galios, o visi trys Lietuvos Statutai rėmėsi jomis kaip valstybės teisės pamatais²². XVI a. pirmojoje pusėje Statuto tekstais pradėta naudotis, nors tikrąjį jų paplitimo visuomenėje mastą vargu ar įmanoma nustatyti. Kita vertus, nereikėtų abejoti, kad Lietuvos Statutas darėsi neatsiejama visuomenės gyvenimo dalimi ir integravo valstybę. Tai leidžia sakyti, kad XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visateisės bajorų tautos politinė savimonė brendo remiantis ir Statutu. Šį procesą gerai atskleidžia Pirmojo Statuto taisymo ir pildymo procesas, užtrukęs keletą dešimtmečių, per kuriuos buvo parengtas Antrasis 1566 m. Lietuvos Statutas. Šis laikotarpis atspindi stiprėjusias politinės ir teisinės kultūrų sąsajas.

Ivanas Lappo rašė, kad tarp trijų Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588) svarbiausią vietą užima 1566 m. Antrasis Statutas. Ir ne tik dėl chronologinės tvarkos. Antrasis Lietuvos Statutas pertvarkė pagrindinius 1529 m. Pirmojo Statuto įstatymus ir perdavė juos 1588 m. Trečiajam Statutui, kuriame nebuvo padaryta jokių esminių pakeitimų. Pabrėžė, kad 1566 m. Statute suformuluota, išplėtota ir įrašyta bajorų (šlėktų) „tautos“ ir jos valstybės idėja buvo išsaugota ir įtvirtinta Trečiojo Statuto tekste²³. I. Lappo pateikė iki šiol bene išsamiausią Antrojo Sta-

²¹ Bardach J. Statuty Litewskie w ich kręgu prawno-kulturowym, s. 25–26.

²² Zakrzewski A. B. Statuty w kulturze prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego // Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha, p. 179, 183; Machovenko J. Bendravalstybinės LDK privilegijos kaip Lietuvos konstituciniai aktai // Teisė, t. 93. 2014, p. 46–66.

²³ Lappo J. 1588 metų Lietuvos Statutas. T. I: Tyrinėjimas, pirmoji dalis. Plačiau istoriko įžvalgas apie Antrąjį Lietuvos Statutą ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės kaitą XVI a. žr. ten pat, p. 1–373.

tuto rengimo ir galiojimo laikotarpiu (1566–1588 m.) vykusių procesų analizę, atskleidė teisėkūros ir politikos poveikį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės gyvenimui. Istorikas pabrėžė, kad Antrasis Lietuvos Statutas parodo, kaip susijungė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ir Statuto rengimo komisijos darbas. Statuto komisija parengė kodekso projektą, suformulavo didžiąją dalį straipsnių ir nustatė jų išdėstymą. Seimas papildė rengiamą Statutą savo pateiktais straipsniais, redagavo Statuto komisijos suformuluotus straipsnius²⁴.

Pagrindine institucija, kur buvo brandinamos ir įgyvendinamos naujos valstybės ir visuomenės gyvenimo reformų idėjos, XVI a. tapo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas. Seime susiformavo mentalinė erdvė, kurioje gerai matoma politinės ir teisinės kultūrų sąveika. Seimas buvo vieta, kur susitikdavo, bendraudavo aukštieji Lietuvos valstybės pareigūnai, dalyvaudavo vis daugiau bajorijos atstovų. Per šiuos atstovus informacija apie Seime svarstomus klausimus, vykstančias diskusijas pasklisdavo, būdavo aptariama bajorų susibūrimuose ir formavo visos bajoriškiosios bendruomenės politinę savimonę, jos kultūrą²⁵.

Rengiant Antrąjį Lietuvos Statutą, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas tapo svarbiausia institucija, kuri telkė ir koordinavo Statuto komisijos darbus. Vytautas Raudeliūnas, nagrinėdamas Seimų nutarimus kaip Antrojo Statuto šaltinį, atkreipia dėmesį, kad Seimuose buvo sprendžiami svarbiausi Lietuvos valstybės vidaus ir užsienio politikos reikalai. Tuo metu galutinai susiklostė Seimų kompetencija ir jie tapo aukščiausiu valstybinės valdžios organu. Seimų priimami nutarimai turėjo įstatymų galią ir buvo dažniausiai skiriami visai valstybei. Kai kuriuose nutarimuose buvo įsakmiai pažymėta, kad jie turi būti įrašyti į Statutą. Seimų nutarimų pagrindu arba dėl jų įtakos Antrajame Statute buvo sudaryta daug naujų arba pakeista perimtų iš Pirmojo Statuto straipsnių. Seimuose buvo analizuojama, kaip vyksta Pirmojo Lietuvos Statuto koregavimo ir pildymo darbai²⁶.

Šiame straipsnyje svarstomai teisinės ir politinės kultūrų sąveikos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje problemai svarbios Wacławo Uruszczaکو išvalgos apie 1506–1569/1572 m. laikotarpio giminingus procesus Lenkijos Karalystės Seime²⁷. Teisės istoriko manymu, kalbant apie XVI a. Lenkijos teisinę kultūrą,

²⁴ Ten pat, p. 38–39.

²⁵ Plačiau apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmo kultūrą: *Kiaupienė J.* Tarp Romos ir Bizantijos, p. 216–258.

²⁶ Plačiau: *Рудялюнас В.* Сеймовые постановления как источник Второго (1566 г.) Литовского Статута // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija. T. 3 (56). 1976, p. 29–42.

²⁷ *Uruszczak W.* Kultura polityczna i prawna w sejmie polskim czasów odrodzenia // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. T. XXXII, z. 2. 1980, s. 47–62.

negalima jos atskirti nuo politinės kultūros, o pastarosios atsieti nuo teisinės kultūros. Teisė Seime buvo ir tikslas, ir politinės veiklos įrankis, politinė kova vyko dėl teisės įgyvendinimo. Kiekviena Seimo diskusijose dalyvaujanti šalis argumentus sėmėsi iš teisės.

Politinės ir teisinės kultūrų sąveikai suprasti svarbi W. Uruszczaکو mintis, kad Lenkijos Karalystės Seime galima išskirti keletą skirtingų politinės kultūros modelių (karaliaus, senato ir pasiuntinių). Aptaręs šiuos modelius suformavusių ir jiems atstovavusių laikysenas, kurios keitėsi keičiantis Seimui, jo politinei ir socialinei orientacijai, autorius pabrėžia, kad Seimo politinės kultūros modelį nulėmė valstybės valdymo forma, kurią vadina šlėktišką demokratija. Jos teisiniai pagrindai buvo nustatyti privilegijose, suteiktose šlėktai, ir 1505 m. konstitucijoje *Nihil novi*, kurios svarbiausia vertė, panašu, buvo ne jos teisinis turinys, o ideologinis poveikis. Ši konstitucija sužadino šlėktiškojo parlamentarizmo klostymąsi, pavertė Lenkijos Karalystės Seimą svarbiausia politine valstybės institucija. Svarbiausiu politinių jėgų išsidėstymo Seime pokyčiu, turėjusiu lemiamą įtaką, autorius įvardija šlėktos išsivadavimą iš diduomenės įtakos, jos pozicijų Seime ir visuomenės gyvenime stiprėjimą bei susiformavusį šlėktos reformatorių judėjimą „už egzekuciją“. W. Uruszczaکو parodo, kaip nesutarimai Seime, skirtingi senatorių ir šlėktos pasiuntinių siekiai trikdė karaliaus ir jo kanceliarijos inicijuotą teisėkūros procesą, aiškina, kodėl ir kaip buvo stabdomos pastangos sukurti valstybėje bendrąją teisę (*ius commune; prawo pospolite*)²⁸.

Šiandien istorikai yra parodę, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorišką visuomenės raidą XVI a. buvo kitokia nei Lenkijos Karalystės. Neįvyko ir stiprus susipriešinimas tarp bajorų ir diduomenės. Kita vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad, kalbant apie Seimo, kaip XVI a. Lietuvos valstybės svarbiausios politinės institucijos, įnašą į teisėkūros procesą, būtini nauji tyrimai, kurie atskleistų Seime vykusius politinius pokyčius, leistų pažinti jų iniciatorius ir dalyvius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo istorija, ypač po 1569 m. liepos 1 d. Liublino unijos, kai buvo sukurtas vienas bendras Abiejų Tautų Respublikos Seimas, buvo glaudžiai susijusi su Lenkijos Karalystės Seimo raida. Deja, istoriografijoje kol kas akivaizdžiai trūksta nuoseklių pastangų lyginti Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimų institucijas, iš kurių išaugo Abiejų Tautų Respublikos Seimas. Šiuo požiūriu vertingiausią tyrimą atliko Henrykas Lulewiczius²⁹. Istorikas parodė, kaip formaliai po Liublino uni-

²⁸ Ten pat, p. 49–58.

²⁹ Plačiau monografija: Lulewicz H. Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588. Warszawa, 2002 (toliau – Lulewicz H. Gniewów o unię ciąg dalszy); šaltinių publikacija: Akta zjazdów stanów Wielkiego księstwa Litewskiego. T. I: Okresy bezkrólewí

jos neegzistavusi Lietuvos Seimo institucija realybėje tęsė darbą. Po Žygimanto Augusto mirties 1572 m. susikūrė pradžioje neformali institucija, kuri sustiprino Lietuvos pozicijas Respublikoje. Tokia institucija tapo luomų suvažiavimai, kurie greitai virto pripažinta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomų atstovavimo institucija, taip pat žinoma Vilniaus konvokacijos pavadinimu. Šios, pradžioje neformalios, institucijos buvo pripažintos, rado savo vietą Respublikos politinėje sistemoje, tapo tarpine grandimi, kuri užpildė po Liublino unijos atsiverusias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmo spragas³⁰. Šios parlamentinės institucijos sprendė politines Lietuvos valstybės problemas ir tęsė Statuto pildymo, redagavimo darbą.

Dar viena tyrinėtojų iki šiol palyginti menkai išnaudota sritis, galinti atskleisti politinės ir teisinės kultūrų sąveikas, atsiveria tiriant po Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1564–1566 m. teisės ir administracijos reformų pavietuose vykusius naujus procesus. Pažinti juos teikia galimybę pavietų seimelių veikla ir bajoriškų teismų darbas.

Kitos prigimties iškalbingas liudijimas, rodantis politinės ir teisinės kultūrų sąveiką, yra teisininkui, Lietuvos Statuto komisijos nariui Augustinui Rotundui priskiriamas 1576 m. atliktas Antrojo Lietuvos Statuto teksto³¹ vertimas į lotynų kalbą, jo paties lotynų kalba parašyta valdovui Steponui Batorui dedikuota įžanga-kreipimasis ir istorinis tekstas „Epitome principum Lithuaniae a migratione Itolorum P. Libone vel, ut Lituanica historia scribit, Palemone duce vsque ad Iagellones“ („Trumpas Lietuvos kunigaikščių aprašymas“)³². Tyrinėtojai atkreipia dėmesį, kad Statuto vertimas į lotynų kalbą nėra pažodinis. Jis greičiau

(1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764) / Opracował H. Lulewicz. Warszawa, 2006; Akta zjazdów stanów Wielkiego księstwa Litewskiego. T. II: Okresy panowań królów elekcyjnych, XVI–XVII wiek / Opracował H. Lulewicz. Warszawa, 2009.

³⁰ Lulewicz H. Gniewów o unię ciąg dalszy, s. 423–424.

³¹ Antrojo Lietuvos Statuto tekstas originalo kalba publikuotas: Статутъ Великого Князьства Литовского 1566 года. Издание императорскаго Московскаго общества истории и древностей Россійскихъ // Временникъ императорскаго Московскаго общества истории и древностей Россійскихъ. Книга 23. Москва, 1855, с. 14–199.

³² Vertimas į lotynų ir lenkų kalbas publikuotas: Statut Litewski drugiej redakcyi (1566) / Statutum Lituanicum alterius editionis (1566) // Archiwum Komisji prawniczej. T. 7. Kraków, 1900 (toliau – Statut Litewski drugiej redakcyi (1566)).

Ten pat publikuotas Lietuvos Statuto teksto vertimas į lenkų kalbą. Publikacijos parengėjas Franciszekas Piekosiński daro prielaidą, kad lenkiškas vertimas buvo parengtas XVI a. pabaigoje: Piekosiński F. Słowo wstępne // Statut Litewski drugiej redakcyi (1566), s. V–VI.

Ten pat publikuota Augustino Rotundo lotynų kalba parašyta įžanga, s. XV–XXII, ir teksto „Epitome principum Lithuaniae“ fragmentas, s. XXIII–XXIV.

yra plati oficialaus kanceliarine slavų kalba rašyto originalo teksto santrauka, praleidžiant atskirus žodžius ir pasakymus, tačiau stropiai išlaikant straipsnių turinį. Konstantino Avižonio nuomone, į šį vertimą reikia žiūrėti kaip į humanizmo idėjų plitimo Lietuvoje rezultatą ir kaip į romėniškosios lietuvių kilimo teorijos atgarsį³³.

Teisės žinovo A. Rotundo parašyti ir prie Antrojo Lietuvos Statuto pridėti tekstai yra gerai žinomi, ne kartą publikuoti bei nagrinėti³⁴. Juose išdėstyta mintis, kad lotynų kalba buvusi tikroji Lietuvoje senovėje vartota kalba ir ją reikėtų grąžinti į valstybės gyvenimą. Svarstant politinės ir teisinės kultūrų sąveikos problemą prasminga dar kartą grįžti prie Antrojo Lietuvos Statuto vertimo į lotynų kalbą ir jį lydėjusių vertėjo parašytų tekstų. J. Bardachas, pristatydamas romėniškąją lietuvių kilmės teoriją, atkreipė dėmesį, kad A. Rotundas siūlė atgaivinti lotynų kalbą ir Lietuvos teisėje, nes lietuviai yra antikinės romėnų teisės paveldėtojai³⁵. Šią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės istoriko įžvalgą galima pratęsti, pabrėžiant, kad XVI a. antrojoje pusėje romėniškoji lietuvių kilmės teorija jau buvo politinės kultūros perimta ir naudojama, o prie Antrojo Lietuvos Statuto pridėta Lietuvos kunigaikščių nuo Publijaus Libono (Palemono) iki Stepono Batoro genealogija, apimanti 33 mitinius ir realiai egzistavusius Gediminaičių-Jogailaičių dinastijai priskiriamus asmenis, patvirtina vykus politinės ir teisinės kultūrų sąveiką.

Šie tekstai liudija, kad XVI a. antrojoje pusėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinė politinė savimonė buvo ne tik „gyva“, kreipimosi į Steponą Batorą ir „Trumpos Lietuvos kunigaikščių istorijos“ autorius stengiasi, teikdamas vertimą Abiejų Tautų Respublikos valdovu išrinktajam Steponui Batorui, parodyti, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė yra valstybė, turinti jos valstybingumą įteisinančią, veikiančią kodifikuotą teisę – 1566 m. Lietuvos Statutą. Šie Antrojo Lietuvos Statuto lotyniškojo teksto priedai, kuriuose autorius dėsto Lietuvos valstybės ateities viziją³⁶, gerai parodo, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje politika ir teisė XVI a. buvo neatskiriamos valstybės savarankiško gyimo dalys.

³³ *Lappo J.* 1588 metų Lietuvos Statutas. T. I: Tyrinėjimas, pirmoji dalis, p. 77–80; *Avižonis K.* Rinktiniai raštai. T. II / Redagavo A. Avižonienė, R. Krasauskas. Roma, 1978, p. 77–78.

³⁴ Plačiau: Senoji Lietuvos literatūra. 5 knyga: Šešioliktojo amžiaus raštija / Sudarė A. Samulionis, R. Jurgelėnaitė, D. Kuolys. Redaktorius S. Narbutas. Vilnius, 2000 (toliau – Senoji Lietuvos literatūra. 5 knyga).

³⁵ *Bardach J.* Statuty Litewskie w ich kręgu prawnokulturowym, s. 35–36.

³⁶ Plačiau: *Jovaišas A.* Augustino Rotundo Lietuvos valstybės vizija // Senoji Lietuvos literatūra. 5 knyga, p. 75–115.

Palemono legendos sukūrimas ir užrašymas buvo svarbus žingsnis ideologiškai įprasminant valstybę ir jos politinę bendruomenę. Mitologinio pasakojimo autoriai, viena vertus, perėmė į tautos pradžią orientuoto istorinio mąstymo modelį, pritaikė jį ankstyvaisiais Naujaisiais laikais kurtos valstybės ideologijos reikmėms³⁷. „Trumpa Lietuvos kunigaikščių istorija“ 1576 m. buvo panaudota kaip Antrojo Lietuvos Statuto istorinė įžanga, susiejo politinę ir teisinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūras, parodė tvirtas jų sąveikas. Taip buvo pabrėžta, kad 1569 m. sukurta Respublika susideda iš dviejų savarankiškų valstybių. „Trumpą Lietuvos kunigaikščių istoriją“ galima pavadinti „atsaku“ į Lenkijos Karalystės 1506 m. Ąaskio statuto istorinius tekstus, pabrėžiančius dvi valstybes ir tautas sujungusius unijinius ryšius.

XVI a. Lietuvos Statutas atliko svarbų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės tautos ugdymo, jos telkimo darbą. Statutas teisės kalba nubrėžė ribą Abiejų Tautų Respublikos viduje, padalijo sudėtinę Lenkijos ir Lietuvos valstybę į dvi skirtingas teisės ir politinės kultūros zonas. Vienoje jų, Lenkijos Karalystėje, buvo gyvas nuo 1506 m. Ąaskio statuto laikų politinei tautai diegtas įsitikinimas, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė dar Jogailos ir Vytauto valdymo laikais buvo inkorporuota į Lenkijos Karalystės sudėtį. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinė tauta subrendo tikėdama savo valstybės suverenumu, stiprino ir remdamasi Statutu gynė jį teisinėmis priemonėmis tiek 1569 m. Liublino unijos, tiek Abiejų Tautų Respublikos egzistavimo laikotarpiu. Politinė ir teisinė kultūros – dvi senosios Lietuvos valstybės ir visuomenės egzistencijos atramos.

THE LITHUANIAN STATUTE: INTERACTIONS BETWEEN LEGAL AND POLITICAL CULTURES IN THE SIXTEENTH CENTURY

Jūratė Kiaupienė

Resume

In this article, we attempt to reveal the interaction between political and legal cultures in the Grand Duchy of Lithuania. We chose for our analysis the most striking and long-lasting result of these interactions – the three redactions of the Lithuanian Statute (enacted in 1529, 1566 and 1588), which shaped the political and legal cultures of the society and became an integral part of its life until the end of the state's existence.

Active interaction between the creation of a new legal environment and the political culture in the Grand Duchy of Lithuania began on the turn of the 16th century, when, on the initiative of Grand Duke Alexander, negotiations with the Polish Kingdom to conclude the union between the two states were resumed. Sources from the period between 1499 and 1501 show that the

³⁷ Apie XVI a. sukurtą mitologinę politinės kultūros erdvę plačiau: *Kiaupienė J.* Tarp Romos ir Bizantijos, p. 93–121.

idea of the renewal of the union was supported by small group of members of the political nation of the Grand Duchy of Lithuania, which also present a list of their names. The majority in the Sejm did not support the conditions of the Union of 1501, announced by Grand Duke Alexander, which would have violated the independent status of the Lithuanian state.

This problem of the union reignited the activities of the political nation of the Grand Duchy of Lithuania. In the 16th century, the main institution where the proposals for new reforms of the state and society were born was the Sejm of the Grand Duchy of Lithuania. Mental space was formed in the Sejm, from where we can now observe the interactions taken between legal and political cultures.

We assume that one of the more serious incentives to prepare the First Lithuanian Statute (1529), without any references to the union between the Grand Duchy of Lithuania and Polish Kingdom, was the existence of the Polish statute of 1506. This notion was also realized in the Second (1566) and the Third (1588) Lithuanian Statutes.

The interaction between legal and political cultures is also revealed by the translation of the Second Lithuanian Statute into Latin (1576), attributed to the member of the Commission of the Lithuanian Statute Augustinas Rotundas, with an introduction and appeal to King Stefan Bathory: "Epitome principum Lithuaniae a migratione Italarum P. Libone vel, ut Lituanica historia scribit, Palemone duce vsque ad Iagellones." In these texts, written by a lawyer, a vision of the state's future is described, and it shows that the politics and law in the 16th century were the integral parts of an attempt to defend the independence of the Lithuanian state. The Lithuanian Statute (1566) and its translation to Latin (1576) shows that the commonwealth of the two nations, created in the Lublin Sejm of 1569, consisted of two independent states and had set a legal outline that separated the composite state of Poland and Lithuania into two different zones in terms of the law and political culture.

Į anglų kalbą išvertė *Laurynas Šedvydis*